

Euskaratutako literaturaren kanon baterako alde aurreko arauak

MANU LÓPEZ GASENI
Euskal Herriko Unibertsitatea

Literatura-itzulpenen azterbide deskriptiboak

Azterbide deskriptiboen tradizioa 1980ko hamarkadaren hasiera abiatu zen, Herbeheretako eta Israelgo aztertzaile batzuen ekimenez. Horretarako giltzarriak Itamar Even-Zohar-ek Formalista errusiarren kontzeptuetatik abiatuz formulatutako Polisistemen Teoria eta haren garapena, batetik, eta Theo Hermans-ek lehenbizi eta James S. Holmes-ek geroago argitaratutako obrak izan ziren. Holmesen lanak, bereziki, joera berriei «Translation Studies» izena ezarri zien (eta orain artean horixe da korrontea izendatzeko deiturarik erabiliena), eta hiru adar nagusitan banatu zituen: adar teorikoa, adar deskriptiboa eta adar aplikatua.

Hermans, Lefevere (1982), Lambert (1985) eta beste European, eta Even-Zohar (1990), Toury (1980), Shavit (1986) eta

beste Ekialde Hurbilean bat datoz literaturaren fenomenoaren hipotesi eta helburu bertsuen pean ikertzeko orduan: literatura sistema dinamikotzat ulertzea, teoriaren eta praktikaren arteko trukaketa, itzulpenak ikuspuntu deskriptibo eta funtzionaletik aztertzea; eta saiatu dira itzulpenek kulturaren betetzen dituzten eginkizunak deskribatzen. Izan ere, literatura-itzulpenak sistema edo kultura bateko bigarren mailako emaitzak izan daitezke edo, aitzitik, eskaintzen dituzten ereduaren bitartez kultura-eragileak suerta daitezke.

Gideon Toury eta arauak

Askotariko eragin horiek erakusteko, Gideon Toury-k muturreko bi joera deskribatu zituen. Alde batetik, ST edo jatorrizko testuari (eta bere kultura-ezaugarriek) atxikitzen zaion itzulpena; beste aldetik, XT edo

xede testuari (eta bere kultura-ezaugarriei) atxikitzen zaiona. Lehen joerari *egokitasuna* deitzen dio eta, arbuiatua izan ezean, erreperitorio berriak eta aberasgarriak ekar diezazkioke bere kulturari; aurrerakuntzarako aukera bat izan daiteke, batez ere sistema edo kultura gazte edo ahuletan gertatzen denean. Bigarren joerari, berriz, *onargarritasuna* deritzo, hau da, xede kulturalan ezagunak diren erreperitorioen arabera egindako itzulpena izango litzateke eta, horrenbestez, periferikoa eta inolako eraginik gabea.

Egokitasunaren eta onargarritasunaren arteko posizioari «Hasierako araua» deitzen dio Toury-k, eta, bistan denez, dinamikoa da, *baliokidetza* termino estatiko zaharkitua gainditzeko ahaleginean. Horrekin batera, emaitzaz gainera, itzulpen prozesuari jartzen zaio arreta, beste arau mota batzuen bitartez: esate baterako, «aldez aurreko arauen» bidez, itzulpena egingo duen kulturak dituen baldintzak aztertzen dira (zergatik aukeratu diren itzulgai jakin batzuk, jatorrizko hizkuntzetatik itzultzeko aukera dagoen, zubi-hizkuntzak erabiltzea zilegi den...); eta «jarduerazko arauak» direla medio, berriz, itzultze prozesuan bertan hartzen diren erabakiak aztertzen dira (Toury, 1980).

Aldez aurreko arauak Literatura Unibertsaleko 1. eta 2. aroetan

«Literatura Unibertsala» bildumaren lehen aroa 1989an abiatu zen, *Gulliver-en bidaiak* obrarekin, eta 2002an amaitu, *Hamlet* tituluarekin. Guztira 100 lan argitaratu ziren. Bigarren aroa, berriz, 2002tik

(*Zorrotz begiratutako trenak*) 2010era (*Ero-menaren mendietan*) joan zen, beste 52 titulurekin.

Gideon Toury-k zehaztutako «aldez aurreko arauak» direlakoei begiratuta, honako ondorio hauek atera daitezke:

1. Bildumaren asmo fundazionaleri jarraikiz, «auzo-hizkuntzetan sortu eta euskarara itzulitako literatura-lan ederrenez osaturiko liburu-bilduma da», eta horri gaineratzen zaio «munduko kulturaren ekoizpenik garrantzitsuenetako batzuen ondarea euskararen bidez ere jasotzeko aukera» eskaintzeko asmoa zuela bildumak. Unibertsaltasunari dagokionez, aurreko lan batean adierazi nuena berri-tuz (López Gaseni, 2009), «unibertsal» terminoak, mundu zabaleko adiera ez ezik, «kanoniko» ere adierazi nahi bide du. Besterik da, geroago ikusiko den bezala, unibertsaltasun hori nolakoa izan zen.
2. Bestalde, obra horiek aldez aurretik euskaratu gabeak behar zuten, bertsio laburtuak eta itzulpen zaharkituak alde batera utzita.
3. Gainera, ahal zen neurrian, bildumak ekimen pribatuarekiko lehia saihestu behar zuen.
4. Ezinbesteko baldintza izan zen, orobat, gure itzultzaileek zuzenean euskaratzeko moduko obrak izatea. Guretzat oso arrotzak gerta zitezkeen kasuetan, berriz, zilegi zen zuzeneko bi itzulpenetatik guxtienez euskaratzea.

Argitaratutako itzulpenetako paratestuak

Komunikazio-eskemaren beste aldera joanda, azkenik, euskal irakurleen ustezko gaitasun-mailara egokitzen ziren obrak hautatu behar ziren.

Horraino LU-rako aitortu ziren alde zurreko arauak. Ikus ditzagun orain benetako emaitzetako paratestuetako ezaugarri zenbait, Juan Luis Zabalaren lan bat oinarri hartuta (Zabala, 2011).

- Euskaratutako lan gehien-gehienak «mendebaleko» kulturari zegozkion: 121 europarrak dira, 17 ipar amerikarrak, 10 hego amerikarrak, 2 asiarrak, 2 afrikarrak eta 1 ozeaniarra.
- Hautatutako idazle gehien-gehienak gizonezkoak ziren (139 gizonezko / 14 emakumezko).
- Lan gehien-gehienak narratibakoak izan ziren: 112 nobela, 28 narrazio-bilduma, 9 antzerki-lan, poesia lan bat, eguneroko bat, hiztegi literario bat eta bidai liburu bat.
- Itzulgai gehien-gehienak XX. mendekoak izan ziren: 102 (XIX. mendeko 39, XVIII. mendeko 7).
- Jatorrizko hizkuntzetan ere, azkenik, «mendebalekoak» izan ziren nagusi (gure itzultzaile gehienek menderatzen dituztenak, bestalde): ingelesetik 44, frantsesetik 31, gaztelaniatik 15, italiararik 15, alemanetik 13, errusiaratik 11, portugesezik 5, txekiaratik 5, arabieratik 1, turkieratik 1...

Paratestuetako beste ezaugarri batzuei erreparatuta, itzultzaileen izenak liburu-

tako azaletan agertzen dira, hasiera batean itzultzaile lana egin dutela zehaztuz, eta geroago itzultzaile direla esan gabe, irakurleak jakingo duelakoan edo.

Kreditu-orrian, bestalde, jatorrizko izenburua eta argitaratze-urtea eskaintzen dira. Ez, ordea, jatorrizko hizkuntza eta naziotasuna, nahiz eta horrelako xehetasunak askotan hitzaurreetan agertzen diren.

«Literatura Unibertsala» bildumako 3. arorako jauzia eta alde zurreko arau berriak

«Literatura Unibertsala» bildumaren 2. aroa osatzeko hitzarmena bete zen garaia krisi ekonomikorik larrienetariko batekin batera etorri zen. Horrek itzulgai berriak argitaratu gabeko «gogoeta aldi» baterako bidea eman zuen.

Hirugarren aroari ekin baino lehen, beraz, ordua artekoa aztertu eta etorkizun zenaren alde zurreko arauak erabakitzeke batzorde bat eratu zen. Batzorde horretako idazkari EIZIEko orduko lehendakari Bakartxo Arrizabalaga izan zen; gainontzeko kideak, berriz, Mari Jose Olaziregi, Lourdes Otaegi eta Jesus Cuenca EHUKo irakasleak, Inazio Mujika Iraola idazle eta editorea eta Lander Garro idazle eta kritikaria izan ziren.

Batzorde horren osaketari begiratuta (alde zurreko arauak erabakitzeke ardura zutenen alde zurreko arauak aztertzearen), hiru emakumezko eta hiru gizonezko dira, horietatik 3 irakasleak dira, bat kritikaria eta idazlea, beste bat editore eta idazlea eta Arrizabalaga bera itzultzailea da. Batzordekideen batez besteko orduko adina 47 urtekoa zen,

gehientsuenak adin horren ingurukoak ziren, eta bakar baten kasuan hamar urte baino gehiagoko desbideraketa aurki daiteke. Alegia, bat izan ezik, beste guztiak belaunaldi berekoak zirela esan daiteke; eta aurreko belaunaldiko eta genero literario guztietako adituak bilduz gero, irizpide aniztasun zabalagoa bermatuko zen.

Edonola ere den, eta aurreko aroetako hutsuneak ikusita, honako hauek dira proposatu zituzten alde aurreko arauak:

- XX. mendearen bigarren erdiko idazle handiak.
- Gaurkotasun handiko idazle eta tituluak.
- Mendebaldez kanpoko idazleak, Asia eta Afrikakoak batik bat.
- Hedadura gutxiko hizkuntzetako idazleak: daniarrak, greziarrak, holandarrak, poloniarrek, txekiarrak...
- Emakume idazle garaikideak.
- Antzinateko idazleak, aurreko aldietan bat bakarra zegoelako.
- Antzerkia eta poesia; aurreko aroetan oso gutxi argitaratu zirelako.
- *Best-seller* izandako tituluak, horien eskasia handia baitago itzulia eta garrantzitsua izan daitekeelako belaunaldi berrien irakurzaletasuna pizteko eta sendotzeko.

Arestian aipatutako Zabalaren artikuluan, bestalde, egileak Arrizabalaga elkarriketatu zuen, eta, proposatutako irizpide horiek justifikatze aldera, honako hau esan zuen: «Emakumeek idatzitako literaturan adituak direnei ere eskatu dizkiegu proposamenak, Ekialdeko literaturako adituei ere bai... Batzordeak du azken hitza, bai-

na aurretik jende askoren iritzia jaso ondoren erabakiko dute» (*ibidem*). Batzordeko idazkariak, gainera, poesiarekiko aurreiritzi deigarria erakutsi zuen elkarrizketa berean: «Poesia gutxi edo ia batere ez izatearen arrazoi nagusia ahalmen falta da (...) Zenbateraino gara gaur egun poesia itzultzeko eta itzulpen horiek baloratzeko gai? (...) Beste arazo bat ere bada: irakurleak. Hau da, zenbat jende den gaur egun poesia irakurtzeko gai, edo zenbateraino nahi duen jendeak poesia irakurri, edo, zehatzago esanda, beste hizkuntza batetik itzultitako poesia. Hala ere, poesia pixka bat gehiago sartu nahi dugu» (*ibidem*).

Asmo horiek guztiak nola gauzatuko diren ikuskizun dago, lan hau idazteko orduan hirugarren aroko dozena erdi itzulpen besterik ez baitira argitaratu.

Kanonaren inguruko ikuspegiak

Kanon bat, edozein motatakoa delarik ere, literatur sistemaren erakusgarri sinplifikatua da. Kanon ororen helburua egile garrantzitsuenen eredu zko erreferente klasiko gisa funtzionatzea da.

Kanonaren ideiarekin aldean aukeraketaren ideia dago beti, eta greziarren garaitik irakaskuntzari lotua egon da. García Gualen arabera, «literatura-kanona da testu oso ezagun eta prestigiodunen aukeraketa, irakaskuntzan erabilia eta kritikaren erreferentzia-marko gisa balio duena». Hortaz, heziketa estetiko eta literarioarako tresna garrantzitsua da.

Kanon mota bat baino gehiago dago. Gaingiroki, kanonaz mintzatzen garenean kanon filologikoaz ari gara; hasiera ba-

tean hizkuntzari begira egindako kanon mota bat da, literatura-corpora oinarri gisa hartuta. Baina bestelakoak ere badira: eskola-kanona, curriculumaren arabera irakaskuntza-maila bakoitzean zer ikasi-irakatsi behar den adierazten duena; eta mota askotako liburu-aukeraketak: mendeko obrarik onenak, urteko lanik onenak, udako irakurgaien zerrendak...

Pozuelo eta Aradraren arabera (2000), ohiko kanona eztabaidagai bihurtu da eta krisian sartu da, eta unibertsitateko hainbat sektoretatik kanonaren kontzeptua berreskuratzeko ahalegina ohiko kritikak kanona eraikitzeke oinarri hartu zituen kategoria eta eredu epistemologikoak (egilea, testua, balioa, interpretazioa...) krisian sartzearen ondorio izan da. AEBn dekonstrukzioak, kritika feministak eta *Cultural Studies*-ek polemikarako gogoz birplanteatu dute kanonaren auzi zaharra.

Literatura-teoriaren historian, XIX.-XX. mendetan batik bat, paradigma aldaketa gehiegi gertatu dira: paradigma biografikotik paradigma formalista-estrukturalistara, handik harreraren estetika... eta bakoitzak bere metodo-aldaketa eragin du.

Gaur egun, berriz, dagoeneko galdera ez da literatura-obrak komunikazio zirkuituan zer nolako zentzu(ak) dituen, baizik eta zein diren teoriaren beraren eta teoriagileen rol historiko eta soziologikoak.

Postestrukturalismo izenez ezagututako berrikuntza egitera etorri ziren mugimenduak Derridaren Dekonstrukzioan eta Foucaulten teorian oinarritu ziren: batez ere *New Historicism* edo *Cultural Studies* izenekoak (teoria feminista, genero eta klase estudioak, azterbide psikolonialak, etabar).

Horien oinarrian «erradikaltasun kulturala» dago, eta interpretazio-pluralismoan kokatu beharrean, kultura eta literatura kontzeptuak berak ezbaian jartzea dute helburu. Humanidadeen krisia, gatazka interpretatiboa baino areago, boterearen administrazioan eta interpretazioaren kontrol instituzionalean datza. Testu berriekin batera, kultur *identitate* berriak sortzen ari dira, kultur identitate eurozentrismo baliogabetzat joa izan ondoren.

Hillis Miller-ek (*ibid.*, 27) Literatura Teoriaren funtzioen deskribapenaz mintzatzean, interesgune aldaketa nabarmena sumatzen zuen: literaturaren azterketa immanenteetatik, literatura bere testuinguru soziologiko, psikologiko eta politikoez harremanetan aztertzea. Miller-en arabera, dekonstrukzioaren ondoren, botere, historia, ideologiak gogoeta egitea etorri zen, eta testuinguru horien literatur azterketetan instituzionalizatzea. Bide berrien jomuga berria gatazkek literaturan utzitako «isla» aztertzea zen.

Estatu Batuetako eztabaidak

Harold Bloom-ek, *The Western Canon* (1994) liburuaren bidez, kanonikotasunaren oinarri lirakeen unibertsal estetiko-antropologikoen ideia berreskuratzeko aldarrikatzen duen neo-fundamentalismo teorikoa inspiratzen du. Bloom-ek estetika/ideologia, indibidualtasuna/instituzioa gisako aurkakotasunak proposatzen ditu, eta lehen osagaiei emandako lehentasunaren bidez ideologia orotatik libre legokeen literatur tradizio bat defendatzen du. Literaturtasuna defendatzen du edozein kutsadura ideologi-

koren aurrean. Literatura, haren iritziz, sor-kari indibiduala da. Eraginaren larriduraz mintzatzen denean, berriz, sostengatzen du elkarrikketa sortzaile indibiduala ezartzen dela sortzailearen eta bere aurrekoen artean. Horrekin batera, originaltasuna kokatzen du kanonikotasunaren gune gisa, eta kanonikotasuna edozein esku-hartzen instituzionaletatik libre dagoela dio. Garbi dago estetika erromantikokoan kokatzen duela bere burua: originaltasuna, berezitasuna, berrikuntza, harridura... Irakurleari dagokionez, bakardadean egiten du topo testu kanonikoekin. Mendebaldeko kanonak ematen digun gauzarik handiena geure bakardadearen jabe bihurtzea eta geure hilkortasunari aurre egitea omen dira, Bloom-en arabera.

Cultural Studies-en barruan, W. Mignolo-k (Pozuelo eta Aradra, op. cit., 43) kanona beste muga kultural batzuetara eramane beharra aldarrikatzen du. Haren ustez, kanona da giza komunitateek beren iragana finkatzeko, orainaldira egokitzeko eta gero-ra proiektatzeko duten bidea. Kanonaren bidez, komunitate bakoitzak bere lurraldea mugatu eta legitimatzen du, tradizioa sortuz, indartuz edo aldatuz. XVIII. mendeko idealizazioak praktika multirregionalak uniformatu zituen eta Literatura Unibertsala kontzeptua sortu zuen. Hala ere, Mignolok dioen legez, kanon oro eskualde bati dagokio, kultura jakin baterako osatzen da. Unibertsalismoak, berriz, eskualde bateko kanona (eurozentrikoa) unibertsaltzat saldu nahi du.

W. Harris-ek (*ibid.*, 44) ikusten du kanonak eragindako eztabaiden jatorria kanon literarioa eta kanon biblikoaren arteko paralelismoan. Haren ustez ez da egokia,

eta hamar kanon mota bereizten ditu: potentziala, akzesiblea, selektiboa, ofiziala, pertsonala, kritikoa, biblikoa, pedagogikoa, diakronikoa eta eguneko kanona. Gainera, kanona aldakorra dela adierazteko, ingeles adibidea hartzen du: hango kanona ez zen osatu XIX. mendea arte. Kanona aukeratzeari den neurrian, «kanon selektiboaren funtzioak» zerrendatzen ditu, hau da, kultura jakin batean kanonak aldi berean betetzen dituen funtzioak: eredu moralak eskaintzen ditu, pentsamenduaren lekukotasuna da, gizarte eta kulturarako erreferente komunak sortzen ditu, bizirautarazten dituen taldeen arteko trukeak eta mesedeak erakusten ditu, teoria jakin bat legitimatzen du, garai historiko bakoitzaren mundu-ikuskeraren berri ematen du, eta tradizio desberdinetako aukera pluralistak ordezkatzen ditu. Ondorio nagusi gisa, Harris-ek dio aukera irizpidea edozein izanda ere, kanonaren osakeran testuak berak baino garrantzitsuagoa dela testuok nola irakurtzen diren.

J. Guillory-k (*ibid.*, 46) ikusten du kanon estetikoaren afera eskola- eta instituzio-kanonaren osaketari lotuta. Egile horren iritziz, galdera ez da *zer* irakurtzen den, baizik eta *nor* irakurtzen duen eta *nola* irakurtzen duen. Galdera horien bitartez, testuen irakurketak ideologiarekin lotzen ditu. Literaturaren historiak eta eskolek ezartzen dute *zer* irakurri eta *nola* irakurri. Zubiak eraiki behar dira sortzaileen (poetikak, eredu estetikoak) eta birsortzaileen (eskolak eta instituzio akademikoak) artean. Izan ere, kanonen aldakortasuna gehiago dator irizpideak eta balore aldaketak eragiten dituzten eztabaida estetikoetatik, eskolatik (eredu eza-gunak erreproduzitzeko joera baitu) baino.

Kanona eta bibliotekaren arteko kontrasteak azpimarratuz, Guillory-k dio kanona ez dela lurralde bat (biblioteka litzateke hori), baizik eta mapa bat (lurralde horretan barrena bidaiatzeko). Egile horren arabera, kanonikotasunari buruzko estudioa azterketa historikoaren barruan egin behar da.

F. Kermoder (*ibid.*, 50) aztertzaileak ere kanonaren oinarrian azterketa historikoa dagoela defendatzen du. Gainera, sostengatzen duenez «el texto canónico va perpetuando un valor permanente y una perpetua modernidad que permite al canon mismo validar los hábitos y consensos interpretativos de una institución», eta hori positiboa iruditzen zaio. Kanona iruzkinari eta kritikari lotuta dago, ez testuaren berezko ezaugarriei. Kanonaren osakerarako «arreta moduak» azaltzen ditu: Boticelli-ren kanonikotasuna oso berria da, eta Warburg eta Horne-ren ikerketei esker eskuratu zen; John Donne ez zen kanonikotzat joa izan Eliot-ek poeta metafisikoei buruzko saiakera bat idatzi zuen arte; Voltairek eta Tolstoik nekez onartu zuten Shakespeareren kanonikotasuna; antzeko arazoak izan zituzten Dickens-ek, George Eliot-ek eta J. Joyce-k. Edonola ere, kritika izan da testu kanonikoari betiereko modernotasuna eman diena. Kanonikotasuna, ordea, ez du ezartzen iruzkin jakin baten iraupenak, baizik eta testuak berak iruzkin aldakorren aurrean bizirik irauteak. Tradizio deitzen dugun hori da, objektua (testua) eraldatzeko gauza dena, suntsitu gabe: horixe da kanona. Kanonak denbora behar du osatzeko, eta bide horretan, aukeraketa prozesuan dauden obren interpretazioan aldaketa ugari sortzen dira; baina behin ezarrita dagoela, in-

terpretazio orok modernotasun-ikuspegiari eustearen alde egiten du, garai bakoitzeko beharrei egokituz. Irakaskuntza erakundeek interpretazio modu jakin bati eusten diote, erakundeen iraupena *seniorrek* gazteei interpretazio modu jakin batzuk transmititzean baitatza. Hortaz, Kermodek defendatzen du kanonaren erabilgarritasuna instituzio akademikoaren funtzionamenduari eusteko eta testuen inguruko elkarrizketa komunitateak ezarritako bideetatik bideratzeko. Kontsentu hori hautsiko balitz, kanona arriskuan egongo litzateke. *Kritika berritik* datozenek kalte handia egin diezaiokete kanonari, ez kanon aldaketarik proposatzen dutelako, kanonaren beraren aurka egiten dutelako baizik. Interpretazioaren kontrola instituzioari lotuta dagoen neurrian, iruditzen zaio Kermoderi kanonari erasotzeak desegonkortasuna eragiten duela eta ohitura suntsitzaile eta nihilistak sortzen dituela.

J.H. Gates-ek (*ibid.*, 55) beste bide batzuk jorratzen ditu bere «Las voces del amo: sobre la formación del canon y la tradición afroamericana». Kermoderen ideia beretan oinarrituta, beste kanon bat (afroamerikarra) proposatzen du. Gainera, uste du irakatsi beharreko historiaren zati bat kanonaren ideia bera eta eusten duen pedagogia direla. Beste kanon batzuen ideia ere aurkezten du: kanon sexualak, etnikoak edo arrazialak, batez ere ezkerak errezeloz begiratzen dituelako, bestelako protagonistak dituzten instituzionalizazio eta botere berriak dakartzalako. Gates-ek ez du onartzen instituzionalizazio/ez-instituzionalizazio bereizketa, eta gaineratzen du kanon bat dela boteretik ezarritako balore jakin batzuk ezartzea, eta ez dela autokritikoa izan behar, justu inoiz

inolako botererik izan ez zutenen alde jar-
tzen denean. Kexu agertzen da esentzialis-
moa edo arrazakeria bakarrik aipatzen dela
literatura beltzaren corpusaren aurrean, eta
ez «mendebalekoa» edo «frantsesa» bezala-
ko beste kategoria esentzialistekin. Gatesek,
argudioa muturrera eramanda, planteatzen
du benetako literatura amerikarra ez dela
zuriak proposatzen dutena ezta berak pro-
posatutakoa, baizik eta «esklabuen literatu-
ra» beste guztiak inportatuak izan zirelako.
Gatesek, beste batzuekin batera, kanonaren
aukeraketa irizpidea komunitate edo talde
baten «oinarrizko balioak» gordetzean ko-
katzen du. Arriskutsuena, Pozueloren ustez,
ez da kanonak testu batzuk onartu eta beste
batzuk baztertzea, baizik eta kanonaren oi-
narria ordezkapen etiko, moral arrazial edo
sexualetan ezartzea. Arriskua da kanonaren
aukeraketa, gramatika mehatxatzea, eta za-
baltzea kanona dela gizarte baten edo idio-
sinkrasia baten edo etika baten ordezkaria.
Hain zuzen ere, orduan bihurtzen duelako
literatura boterearen menpeko zerbait, jus-
tu literatura handiak boterearen aurka egin
duenean.

Adams-ek (*ibid.*, 58) proposatzen du
irizpide literarioak / botere irizpideak di-
kotomia faltsua dela, eta botere irizpidea
ez dela beti kanon tradizionalaren aldekoa:
gaur egun Ipar Amerikako unibertsitate as-
kotan antikanoniko bihurtu dituzte ohiko
kanonaren aldekoak, eta ortodoxia berria
kanon sexual, etnikoetan du oinarria.

Azkenik, S. Fish, F. Jameson eta bes-
tek (*ibid.*, 59), modernotasun teorikoaren
aldekoak izan baziren ere, jarrera kritikoa
erakusten dute multikulturaltasunarekin
eta kanon berriekin. «Political correctness»

delakoaren aurka altxatu dira. Fishek dio
programa berria ezin dela joan literatur teo-
riaren seriotasun eta koherentziaren aurka,
eta ezin dela mugatu denetaz hitz egitera,
kritika horrek objektu jakin bat eta meto-
do jakin bat zehaztu gabe; ezin da muga-
tu antropologia, psikoanalisi, sexualitate,
soziologia, historia, ekonomia, hedabide,
linguistikari buruzko berriketa amateur bat
izatera. Gainera, dioenez, diziplinarteko
diskurtso batzuek ez dute inolako euskarri-
rik ezein diziplinatan. Fishek egiten duen
beste kritika ildo bat da «birtute zibikoaren»
defendatzaile bihurtzea, horrela estudio kul-
turaletako departamentu asko aldarrikapen
politikoen bulegoak bihurtu dira, oso erres-
petagarriak baina inolako ordezkartzarik
gabe botereen banaketan, kritika literarioa
baztertu izanaren kostearekin gainera. F.
Jamesonek ere oso ikuspegi kritikoa eskain-
tzen du Cultural Studies direlakoei buruz.
Haren ustez, gainera, badira kezkatzeko
moduko bi fenomeno garrantzitsu: *Cultural
Studies*-eko diagnostikoetako kultur erai-
kuntza falta (kritika feministaren ekarpen
batzuetan izan ezik) eta eztabaidak amerikal-
ar testuingurutan zentratzea, hura unibertsala
balitz bezala. Kontzientzia teoriko handia-
goa eskatuz amaitzen du bere jarduna.

Kanona teoria sistemikoetan

Literatura zein kanona ezin dira esta-
tikoki ulertu, Tynianov eta Shlovskyren
teorietatik jada. Adibidez, automatismoa
apurtzeko teoria osoa literatura-sistemaren
eta haren eboluzioaren izaera dinamikotik
eraikita dago. Horregatik, literaturaz baino
areago «izate literarioaz» hitz egitea nahiago

du Tynianovek, garai bakoitzeko kategoria aldakorrek ez ezik, jarduera historiko baten ondorioa dela garbi uzteko.

Teoria sistemikoek kanonari buruzko debatarei egindako ekarpen garrantzitsuetariko bat sistemaren eta Historiaren arteko lotura da: edozein eskema kanoniko osatzeko orduan, aintzat hartu behar da une historiko eta testuinguru jakin bakoitza. Era horretan, kanonen teoria bat eraikiko litzateke, pluralean, literaturaren kontzeptuaren eraikuntzan eta haren garapenean eragina izan dutenak. Ikuspuntuak historikoa behar du izan derrigorrez; izan ere, literatura-objektuak izaera aldakorra dauka, eta hura ekoitzi, transmititu eta jasotzeko bideak ez dira egonkorak: ez idatzizko bidea, oso berria dena, ezta berarekin batera doan aparatu kontzeptuala, XVIII. mendearen bigarren erdian sortua.

J. Moukarovsky-k *arau estetiko*a eta *balio estetiko*a kontzeptuak egite sozial gisa garatu izana oso egokia da kanonikotasunari begira; izan ere, kanona arau estetiko gisa erabakitzen da, eta arau hori intersubjetibitate batean eta faktore intrinseko eta extrinsekoetan argitzen da.

Pragako semiotikaren barruan, Dolezel-ek (*ibid.*, 83) transdukzioa terminoa proposatu zuen: testu literarioa ez da entitate egonkor bat; izan ere, egilearen eta irakurlearen artean kokatutako hainbat elementuren esku-hartzea pairatzen du; hori dela eta, metamorfoseatuta iristen zaio irakurleari, prozesu konplexu baten ondorioz.

Polisistema nozioaren azpian objektuaren heterogeneitatea dago, eta tradizio eleantza, kulturantza eta literatura bat baino gehiago dituzten gizarteetan garatu ahal

izan da (Even-Zohar, 1990). Egile horren arabera, sistemak ez dira berdinak, hierarkizaturik eta estafikatuturik daude polisistemaren barruan. Estratu horiek gatazkan dabilta baina elkar behar dute.

Polisistemen teoriak kanona eta errepertorioa lotzen ditu; izan ere, kontua ez da objektua bera, baizik eta zergatik objektua hori izan den eta ez beste bat, objektua osatzeko mekanismoa. Hortaz, «kanonizatuak» dira kultura bateko indar nagusiek legezkatat hartutako arau eta obrak (testuak zein ereduak), eta ondorioz gizarte horren ondare historikotzat gordeak direnak. Bestalde, kanon bat ezin da osatu obrez soilik, aldi berean errepertorioak parte hartu gabe, horrek ematen dielako obrei beren tokia kulturaren barruan.

Even-Zohar-en iritziz, kanonikotasuna ez da inola ere ezaugarri testuala. Ez dago literatura ona edo txarra, baizik eta garai bakoitzean ontzat eta txartzat emandako literaturak.

Estratu kanonizatuen eta ez-kanonizatuen arteko tentsioa edo gatazka, berriz, unibertsala da, estafifikazioa bera kultura orotan gertatzen delako. Etengabeko dialektika dago berriaren eta zaharren artean, goikoaren eta behekoaren artean, eta kanonizatu gabeko estratuek erdigunea eskuratu nahi dute.

Eredu kanoniko batzuk oso egonkorak dira, eleberriaren eredu, adibidez, XVIII. mendean kanonizatu izan zena eta gaur arte biziraun duena.

Kanonikotasuna errepertorioan erakusten da ongien. Errepertorioa dira testuen ekoizpena eta erabilera gobernatzen duten legeak eta elementuak. Beraz, ekoizpenari ez

ezik, kontsumoari ere eragiten dio. Erreperitorioaren alorrekoak dira irakurleak genero jakin batekin duen familiaritatea, ezagutzak, aurreiritziak, adostasunak, inferentziak eta abar.

Erreperitorioa hiru mailatan egituratuta dago: banakako elementuak, sintagmak eta ereduak. Ereduak dira testua behar bezala deskodifikatua izateko behar diren ezagutza edo jakintzak: generoei buruzkoak, deskribapenak, narratzaile fokalizatua, amaiera irekia, zatikatze narratiboa...

Jakina, erreperitorioarentzako berariazko testuingurua Instituzioa da: literatura jarduera sozio-kultural gisa mantentzen duten faktoreen multzoa, besteak beste, ekoizleak, kritikariak, argitaletxeak, irakaskuntza erakundeak, literatur erakundeak, hedabideak...

Testuak zein erreperitorioa jarduera bateko zatikako adierazpenak dira; jarduera hori izaera polisistemikoan bakarrik ulertzen da bere osotasunean. Horretarako, Even-Zohar-ek *kanonikotasun estatiko/kanonikotasun dinamikoa* bereizten ditu. Lehena testuen mailaz aritzen da eta bigarrena erreperitorio edo ereduaren mailan.

Nolako kanona islatzen duen «Literatura Unibertsala» bildumak

Lan honetako hirugarren eta laugarren ataletan ikus daitezkeen legez, «Literatura Unibertsala» bildumak askotariko kanonak biltzen ditu, nahita edo nahi gabe.

Alde batetik, mendebaleko kanona nagusi dela esan daiteke. Guztiarekin ere, esana geratu den bezala, bildumak kanon ho-

rretatik azken mendeetako lanak hartu ditu batik bat, bereziki XX. mendeakoak.

Gainera, poesia lan gutxiegi sartu dira bilduman (kanon-egileek berebiziko garrantzia ematen dioten arren): liburu bakar bat —poeta katalanen antologia bat— lehen 150 tituluaren artean.

Orobat, mendebaleko tradizioko literaturen arteko desoreka nabarmena da eta egile garrantzitsu asko falta ditu. Esate baterako, gehiago itzuli da gaztelaniatik eta italieratik alemanetik baino (bakarrik XX. mendea batzuk aipatzeagatik, R. M. Rilke, Peter Handke, H. M. Enzensberger, P. Weiss, T. Bernhard, M. Frisch, P. Celan... bildumaratu gabe daude oraindik); portugesezko literaturak ere oso agerpen txikia du, 5 lanekin, eta bilduman ez dauden artean, L. de Camões, F. Pessoa, E. de Castro, C. Lispector, M. Andrade, G. Almeida bezalakoak aipa daitezke; beste hainbeste esan daiteke ekialdeko eta iparraldeko herrialdeetako egile eta obrei buruz.

Beste alde batetik, sistema periferiko batzuetako kanonak bildu nahi izan dituela dirudi: katalana, galegoa... baina Europako beste sistema minoritario batzuk falta ditu berriz ere.

Azkenik, Cultural Studies-etako proposamen batzuetatik abiatuta, emakumezkoen literaturako kanona eta beste minorietakoak ere jaso nahi izan dituela dirudi (idazle afrikarrak, kasurako), baina horien erakusgarri bakan batzuk besterik ez dira bildumaratu.

Ondorioak

Beraz, ondorio gisa, «Literatura Unibertsala» bilduma euskal sistemako eragileek

baldintzatuta eta norabide garbirik gabe azaltzen da. Batetik, zerranda-egileen proposamenak; bestetik, itzultzaileen baldintzak, gustuak eta beharrak; lehiaketetako hautaketa-mahaiko kideen iritzia eta kalkulak (ezin da ahaztu bertan argitaletxeak

ere ordezkaturik daudela). Hasiera-hasieratik zuzendari(tza) finkorik ez izateak zerikusia izan du «Literatura Unibertsala» bildumaren jitoan eta, azkenean, horrek guztiak kanon koherenterik ez izatea eragin du.

Bibliografia

- BLOOM, Harold (1994). *The Western Canon*. New York: Harcourt Brace.
- EVEN-ZOHAR, Itamar (1990). «Polysystem Studies». *Poetics Today*, 11, 1.
- HERMANS, Theo, ed. (1985). *The Manipulation of Literature*. Londres: Croom Helm.
- HOLMES, James S. (1988) *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- HOLMES, James S.; Lambert, José & Van Den Broeck, Raymond, eds. (1978). *Literature and Translation*. Leuven: Acco.
- LAMBERT, José & Van Gorp, Hendrik (1985). «On describing translations», in Hermans, Theo (ed.). *The Manipulation of Literature*. Londres: Croom Helm.
- LEFEVERE, André (1982). «Théorie littéraire et littérature traduite», *Canadian Review of Comparative Literature*, 137-156.
- LÓPEZ GASENI, Manu (2009). *Euskal itzulpenen inbentarioa eta azterketa (1976-2008)*. <http://www.eizie.org/Argitalpenak/inbentarioa>.
- POZUELO YVANCOS, Jose María; Aradra Sánchez, Rosa María (2000). *Teoría del canon y literatura española*. Madril: Cátedra.
- SHAVIT, Zohar (1986). *Poetics of Children's Literature*. Athens/Londres: The University of Georgia Press.
- TOURY, Gideon (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- ZABALA, Juan Luis (2011). «Ekarpena eta ekarkizuna», *Berria*, 2011-02-18.

Resumen

En el marco de los estudios descriptivos de la traducción literaria, las normas preliminares (“preliminary norms”) se refieren a la toma de decisiones previas a la traducción propiamente dicha. Este trabajo estudia dichas normas en el caso de las tres etapas de la colección «Literatura Unibertsala» y analiza su importancia a la hora de establecer un canon de traducción literaria a la lengua vasca.

En la primera parte de este trabajo se reflejan las normas preliminares de la citada colección para, en la segunda parte, y tras una breve historia del concepto de canon literario, analizar qué tipo de canon se está construyendo en el sistema literario vasco por medio de la selección de títulos de la literatura universal.

Résumé

Dans le cadre de l’analyse descriptive de la traduction littéraire, les normes préliminaires (“preliminary norms”) ont trait aux décisions prises avant la réalisation de la traduction elle-même. Ce travail montre l’application de ces normes lors des trois étapes de la traduction des ouvrages appartenant à la collection «*Literatura Unibertsala*», et il analyse leur importance lorsqu’il s’agit d’établir un canon de la traduction littéraire en langue basque.

Ainsi, la première partie de ce travail décrit les normes préliminaires appliquées dans le cas de ladite collection littéraire, et dans la seconde partie, l’auteur, après un bref exposé sur le concept général de canon littéraire, analyse le type de canon que l’on est en train d’élaborer dans le système littéraire basque, compte tenu du choix des ouvrages appartenant à la littérature universelle, que l’on traduit en cette langue.

Abstract

In descriptive studies on literary translation, the term “preliminary norms” refers to the making of decisions prior to actual translation. This work studies such norms in the case of the three phases of the Universal Literature collection, and analyzes their importance in establishing a canon of literary works translated into Basque.

The first part of this work examines the preliminary norms of the aforementioned collection. After a brief history of the concept of a literary canon, the second part analyzes what type of canon is being constructed in the Basque literary system through the selection of works of universal literature.